

3

*La Jueria,
un nou jaciment
del pleistocè en la vall
mitjana del Ter*

*per Bruno Gómez, Ángel Carrancho,
Sergio García, Daniel Garrido,
David Riba i Robert Sala **

* Àrea de Prehistòria. Universitat Rovira i Virgili. Unitat associada al CSIC. Plaça Imperial Tàrraco 43001, Tarragona.
e-mail de contacte: bruno@caldesdemalavella.com

Introducció. Antecedents històrics

El jaciment prehistòric de La Jueria (Gómez *et al.*, 2004a; Gómez *et al.*, 2004b; Gómez *et al.*, 2004c; Gómez *et al.*, *in press*) fou descobert arrel de la construcció d'un polígon industrial en el Pla que porta el mateix nom, per Joan Abad, membre de l'Associació Arqueològica de Girona (AAG), i Albert Aulines, membre de la mateixa i de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona (URV). Les prospeccions que varen dur a terme durant la tardor-hivern de 2002 dins del projecte "*Evolució del poblament plistocè a la vall mitjana del Ter. Conques fluvials afluent del Brugent i de la Llémèna*", que porta conjuntament l'AAG amb la URV, els va portar a recuperar en el recinte intervingut més de 200 eines de pedra, de les quals hi havia diversos nuclis, ascles i alguns artefactes de gran format. La importància del material va fer del tot necessari la realització d'una intervenció d'urgència en dita zona.

La primera fase d'actuació arqueològica es va donar entre els mesos de gener a març de 2003, per l'empresa *Arqueociència*, la qual consistí en el seguiment i excavació arqueològica dels vials del polígon. La segona fase va ser realitzada per la URV dins del projecte anteriorment esmentat, però de caràcter d'urgència, durant els mesos d'agost a octubre de 2003. Aquesta consistí en la intervenció en extensió de tot el polígon (53.559 m²), a través de la realització de més de 70 cales i centrant-se en aquelles zones on havien de situar-se les parcel·les industrials.

L'interès per la vall mitjana del Ter ve d'antic; els anys 70 i 80 l'AAG i posteriorment el CRPES de Girona amb les excavacions de Puig d'en Roca, Pedra Dreta, Montaspre, Sobre Pedret i Costa Roja ja es demostrà el potencial arqueològic d'aquesta zona. Més tard, a la dècada dels 90 amb les intervencions arqueològiques portades per la URV de jaciments com Can Garriga i Domeny Industrial, han confirmat i consolidat aquesta vall com un centre de referència per a la prehistòria de les comarques gironines.

La zona de la vall mitjana del Ter amb els seus jaciments, entre els quals es troba La Jueria, es pot considerar un punt neuràlgic en la història de la recerca paleolítica i en la formació de joves investigadors. Aquest últim aspecte és important, ja que com s'ha vingut observant fins els nostres dies amb l'aportació en el camp de la prehistòria de grans científics, els joves investigadors han pogut créixer i desenvolupar els coneixements adquirits durant la seva formació acadèmica, gràcies a la confiança de les institucions, els grups de recerca i el potencial arqueològic d'aquesta zona.

En definitiva, aquesta àrea té un valor no només científic sinó també formatiu i divulgatiu. D'aquesta zona han sortit treballs de recerca que han permès la consolidació de la prehistòria en l'àmbit social, la seva difusió i la conseqüent formació de científics concienciats amb la tasca que han de portar a terme. Tres pilars, investigació, difusió i formació, que són fonamentals si volem donar un sentit al coneixement de la prehistòria, i fer entendre a la societat dels avenços científics en evolució humana i l'ús que se'n pot extreure per a conèixer l'evolució futura de la nostra espècie.

Situació geogràfica i geològica

El jaciment paleolític de La Jueria es troba situat en el municipi de Sant Gregori, província de Girona, està delimitat al sud per la carretera GI-531, que va de Girona a Les Planes d'Hostoles, a l'oest pel Torrent del Gàrrep, i al nord i est per la Riera Merdançà. Les seves coordenades UTM són x: 4815025 i y: 4649175 i es troba situat a 90 m.s.n.m (fig. 1). El pla que dona nom al jaciment forma part de la geografia de la vall mitjana del Ter, i correspon a la seva segona terrassa (T2), de la mateixa manera que la ciutat de Girona i les seves poblacions veïnes (Salt, St. Gregori i Sarrià entre altres). Al nord, aquest pla limita amb les muntanyes de la Serralada Transversal, a l'oest i al sud amb les estribacions septentrionals de les Gavarres i a l'est té

la seva continuació cap a la plana de la Selva. Es tracta d'una àrea que presenta una variada morfologia. La seva fisonomia constitueix una diversitat d'unitats geològiques que caracteritzen i emmarquen al sud l'acabament de la depressió de La Selva, al nord-oest l'inici de la serralada Transversal i al nord-est la serra de Rocacorba.

En relació a les terrasses documentades en el sector mig del curs del Ter, Pallí (1976) al seu pas per la ciutat de Girona hi va reconèixer fins a quatre terrasses, encara que a dia d'avui es creu que en podrien ser més. En la zona de Sant Julià de Ramis, Giralt *et al.* (1995), estableixen una terrassa intermèdia entre la T3 i T2, i les datacions que varen obtenir de la part alta de la T2 són de 87.700 ± 2.500 anys BP. Una datació, que per una banda ens dóna el sostre cronològic de la Jueria. En definitiva, caldria un estudi més profund sobre les pulsacions climàtiques i els fenòmens tectònics per reconèixer el ritme alternat erosiu-sedimentari que va formar el sistema de terrasses del riu Ter.

A més, durant el Pleistocè mig va entrar en erupció el volcà del Puig d'Adri. Aquest es situa al peu dels vessants orientals de la serra de Rocacorba, entre els pobles de Canet d'Adri i els veïnats de Montcal i d'Adri. La colada s'emplaçà, seguint el sentit de màxim pendent, per les antigues valls de la riera de Canet d'Adri i el torrent de Pedrola (Pujadas, 1999). Els resultats radiomètrics a partir del mètode Ar40-Ar39 (Lewis, 1998) aporten l'única datació dels materials volcànics emesos pel volcà Puig d'Adri.

L'antiguitat dels basalts que constitueixen la colada de lava segons aquesta autora és de 317.000 ± 49.000 anys BP i corresponen a la base de la seqüència estratigràfica de La Jueria.

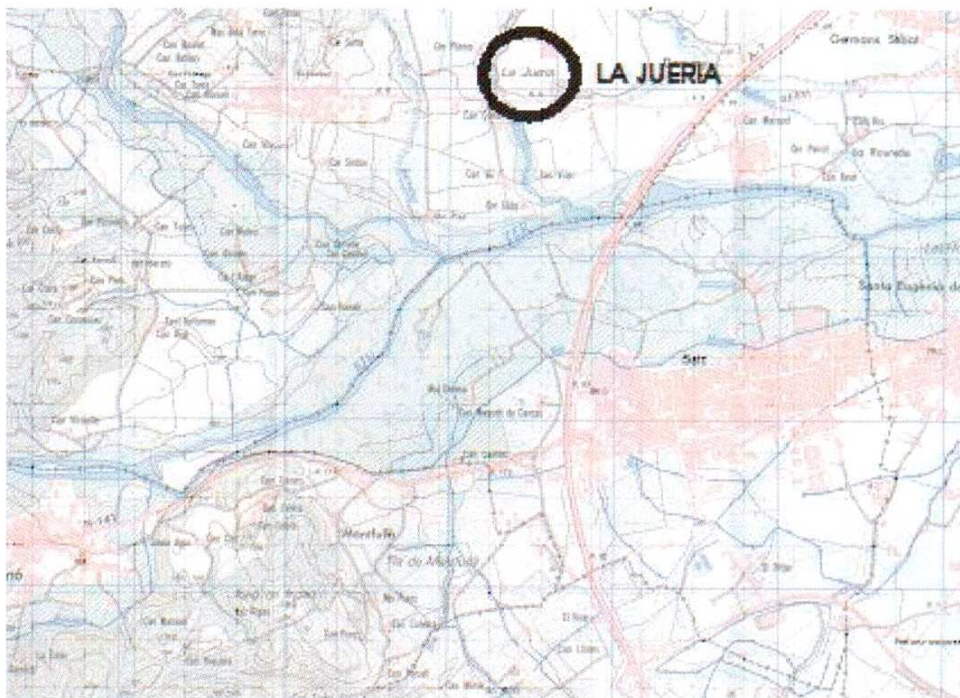

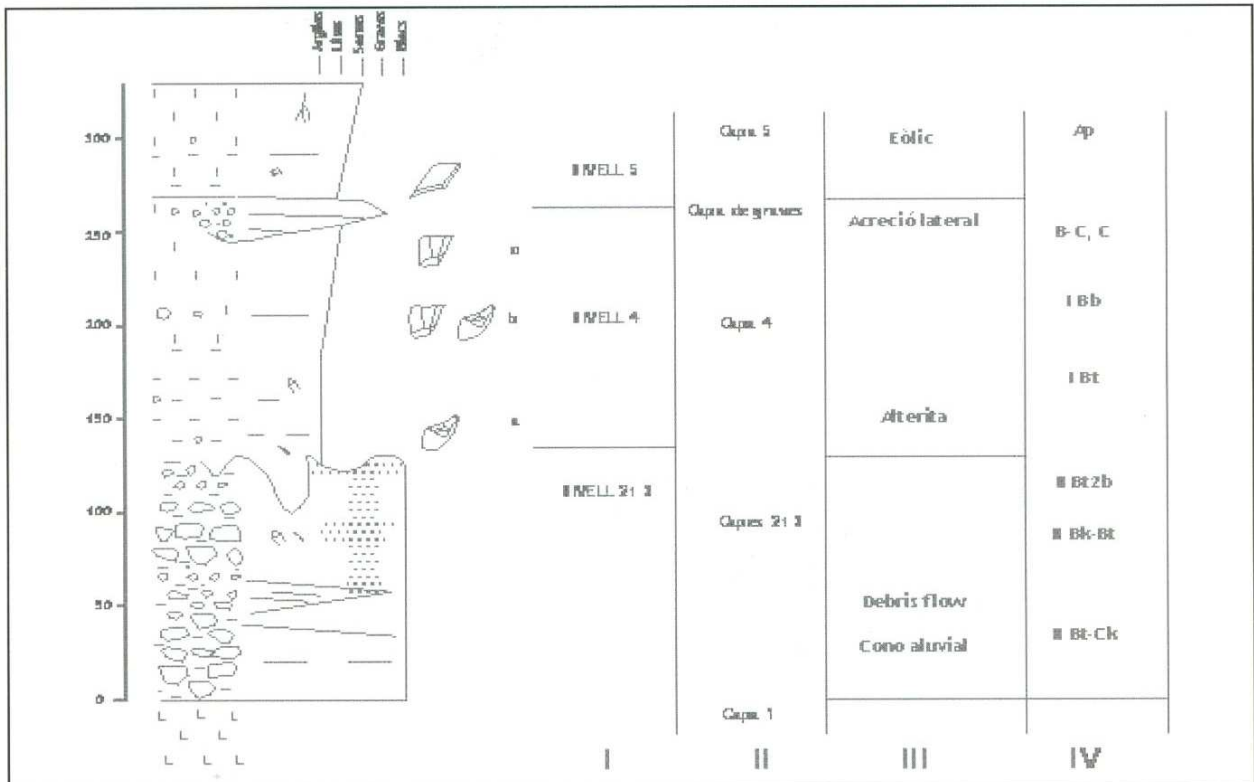
Fig. 1. Extrem nord-est del full de Salt, núm 333-II del Mapa topogràfic nacional de Espanya. escala 1:25.000

Estratigrafia

Pel que fa a l'estratigrafia del Pla de La Jueria (fig. 2), hi ha dos clares dinàmiques sedimentàries, la zona centre i nord del Pla i la zona sud, aquesta última, tindria una relació directe amb el curs fluvial del Ter. Pel que fa a la primera zona, igual que en el jaciment contemporani i veí de Domeny Industrial (Sala *et al.*, 1999; Sala *et al.*, 2000), numerats de base a sostre, es poden distingir quatre nivells estratigràfics (Gómez *et al.*, 2004a; Gómez *et al.*, *in press*), en els quals la base, que és el nivell 1, correspondria a la colada de lava emesa pel volcà Puig d'Adri. Si tenim en compte que el nivell 5 o nivell superficial és d'aportació moderna, els nivells plistocènics, i per tant els que ens interessin, són el 4 i el 3, ja que com vàrem esmentar en la memòria d'investigació i en altres articles, nosaltres consideràvem el nivell 2 com un subnivell format per un episodi de carbonatació dins del nivell 3 (Gómez *et al.*, 2004a, Gómez *et al.*, *in press*); tots ells amb material antròpic i d'època antiga. La matriu argilosa (horitzó Bt) que caracteritza aquest nivells és fruit de la disgregació de la colada basàltica per meteorització, que per la seva potència (1-3 m) i la seva gran compactació suggereixen una deposició molt prolongada.

Amb tot el material arqueològic recuperat en les diferents cales, s'han realitzat projeccions amb un doble objectiu. Per un costat, distingir possibles moments d'ocupació, i per altre, avaluar l'impacte de possibles processos post-deposicionals en la dispersió del material arqueològic. En la fig. 3 representem les projeccions realitzades sobre la Cala 29 (Sector Nord del jaciment), de la que s'ha recuperat el major nombre d'efectius. Es pot observar un patró certament característic.

Fig. 2. Columna estratigràfica sintètica de la Jueria

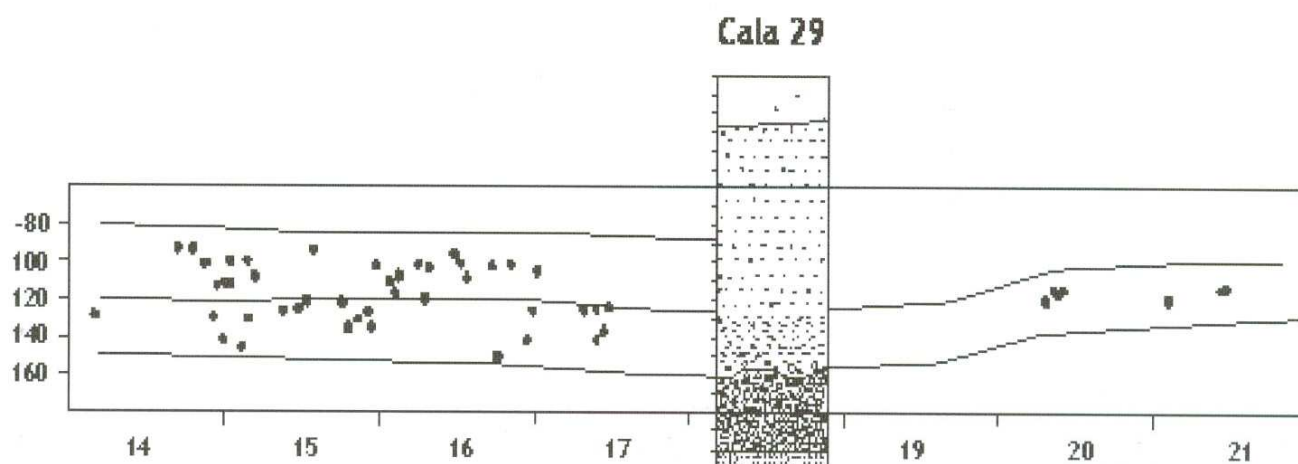

Figura 3. Projeccions de la Cala 29

En principi el material d'aquesta cala no es disposa de forma aleatòria, sinó més aviat es concentra en bandes més o menys horitzontals. Assumint que la deposició del material no s'hagués vist afectat per processos post-deposicionals, com efectivament pensem (Gómez *et al.*, *in press*), creiem que això podria correspondre a dos o tres moments d'ocupació (a, b i c de la columna estratigràfica sintètica). Per altra banda, com venim dient (Gómez *et al.*, *in press*) descartem la possibilitat d'una ocupació continuada, ja que la densitat del material és baixa, i perquè la presència de hiatus en el registre ens proporciona un criteri per distingir moments d'ocupació.

No obstant, es pot donar la possibilitat que el material arqueològic recuperat hagués patit algun tipus de transport diferencial que l'hagués desplaçat del seu lloc original. En aquest cas, la compactació del substrat argilós (horitzó Bt), l'absència de bioturbació i la presència de processos de carbonatació (subnivell 2) generalment associats a la

base de la seqüència (sostre del nivell 1: colada basàltica), suggereixen que aquests transports secundaris són mínims. Més aviat els episodis de carbonatació sembla que indiquin processos d'humectació escassament erosius, possiblement relacionats amb fluctuacions del riu Ter, que en cap cas serien de règim alt. Per tot això, pensem que el material arqueològic recuperat es troba en posició primària (Gómez *et al.*, *in press*).

En qualsevol cas, considerem arriscat fer-ho extensiu a tota la planícia i als diferents jaciments que hi formen part (Domeny Industrial, Puig d'en Roca, Pedra Dreta i Can Garriga) aquest patró de dispersió, especialment si tenim en compte que ja en la basta extensió del jaciment hi ha diverses dinàmiques sedimentàries, com la que respon al sector Sud que va estar afectada directament per l'acció del riu Ter.

La tecnologia lítica de La Jueria

Dins del material arqueològic recuperat en l'excavació d'urgència de La Jueria, a excepció d'algun carbó el lític és el majoritari (Gómez *et al.*, 2004a; Gómez *et al.*, 2004b; Gómez *et al.*, 2004c; Gómez *et al.*, *in press*).

Hem de tenir en compte que rarament la fauna queda conservada en jaciments en terrassa i en superfície. Per tot això, el material lític és l'únic que ens pot aportar alguna informació sobre el comportament que varen dur els homínids que ocuparen la riba esquerra del Ter.

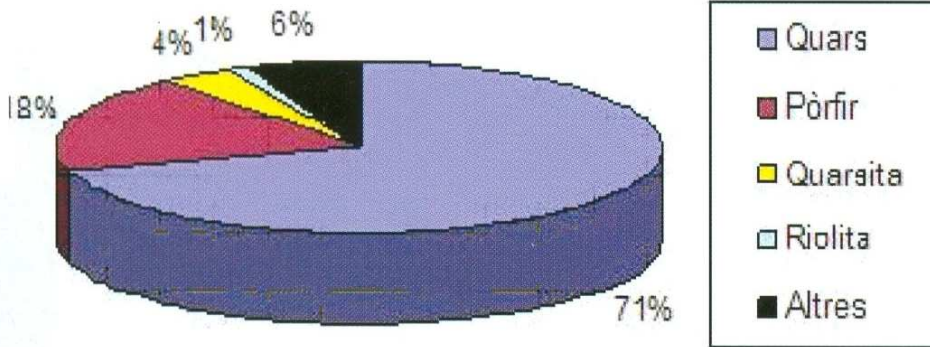

Fig. 4. Percentatge de les matèries primeres de la Jueria.

Respecte a les matèries primeres, la més utilitzada és el quars, amb un 68%, seguit del pòfir amb un 16%. A continuació i amb percentatges que no superen el 3% trobem materials com la quarsita, el granit, la corniana i el sílex (fig. 4). En relació al granit cal dir que encara que superi en percentatge a la corniana i iguali el de la quarsita, aquest s'usava única i exclusivament com instrument de percussió, d'aquí que el seu valor pugui semblar estrany dins de les matèries emprades per a la confecció d'instruments lítics si tenim en compte el conjunt de jaciments de la vall mitjana del Ter i els seus percentatges.

Pel que fa a les categories estructurals dels 810 registres (fig. 5), 271 són Bases Positives (BP), representant el 33'46% del total. Tot seguit trobem els Fragments (Frag), amb 204 objectes que equivalen al 25'18%, i després les Bases Negatives de Primera Generació (BN1G) amb 106 objectes, representant el 13'09%. Amb 66 objectes apareixen les Bases Naturals (BN), que equivalen al 8'14%, i a continuació les Bases Negatives de Segona Generació (BN2G), amb 64 artefactes que representen el 7'91%. Per últim, trobem els Fragments de Bases Positives (FBP), amb 38 objectes que representen el 4'69%.

Per el seu anàlisi s'ha seguit el Sistema Lògic-Analític desenvolupat per Carbonell, Guilbaud i Mora (1983) i per Carbonell *et al.* (1992), el qual ja ha estat llargament exposat en aquesta revista i en d'altres publicades en les comarques gironines i arreu del món, i per tant no tornarem a explicar la seva metodologia.

La relació entre les matèries primeres i les categories estructurals segueix el mateix patró documentat en els jaciments de la vall mitjana del Ter (Giralt *et al.*, 1995; Gómez *et al.*, 2004a; Gómez *et al.*, 2004b; Gómez *et al.*, 2004c; Gómez *et al.*, *in press*; Rodríguez 1997; Sala *et al.*, 1999; Sala *et al.*, 2000). S'observa un ús preferencial de dues matèries, el pòrfir i sobretot el quars, que és la més representada en les diferents categories estructurals. El quars té uns nivells d'ús que s'aproxima a les fl parts del total, i les BP i els Fragments són quasi la meitat dels objectes recuperats. En la següent taula (fig. 6) queden sintetitzats els valors en números totals i percentatges de les matèries primeres, les categories estructurals i la relació de totes dues.

Pel que fa a l'anàlisi de les BP documentades en el jaciment predomina amb gran diferència la no corticalitat de la BP, la unifacialitat i la superfície en plataforma del seu taló i els pocs aixecaments en la seva cara dorsal. Tot això ens indicaria que la gran majoria de les BP trobades en el jaciment formarien part d'un estadi no inicial dins de la cadena operativa. Això es deuria a que la preparació de la BN1GE es realitzaria en les immediacions del riu Ter, i per tant, arribaria a l'assentament parcialment confeccionat. Pel que fa al taló, les seves característiques en indiquen que no hi ha hagut una excessiva preparació del pla de percussió, esdevenint una talla simple i efectiva. La cara dorsal ens mostra que pels pocs aixecaments que generalment presenten les BP els nuclis estarien en general poc explotats, una afirmació que va en consonància amb el territori en que ens trobem, la planícia del Ter, riu que aporta les principals matèries primeres utilitzades en el jaciment.

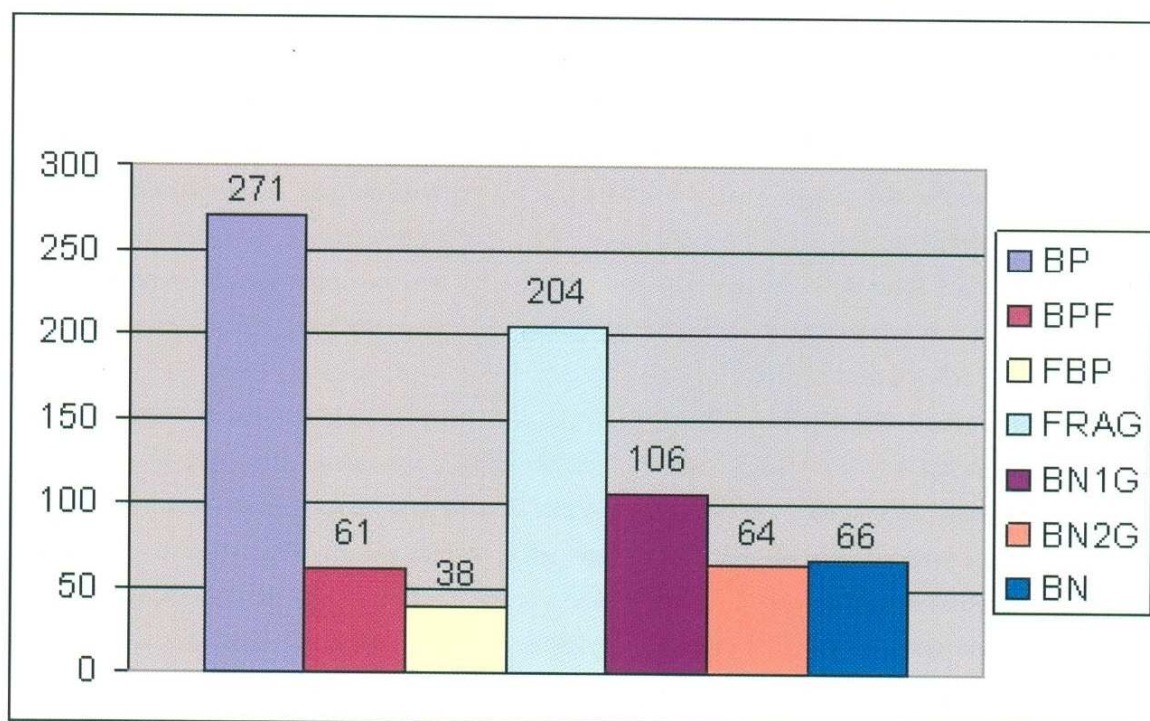

Fig. 5. Les diferents categories Estructurals presents a la Jueria

En relació a les BN2G predominen amb un percentatge molt similar els unifacials i bifacials. En quant a la direcció del retoc, destaca l'invers i la seva marginalitat amb quasi la meitat dels artefactes, el que ens fa pensar que no buscaven grans fils sinó simplement avivar-los. Si tenim en compte aquestes característiques no és d'estranyar que predominin els retocs continus seguit dels denticulats. Aquestes morfologies són típiques en indústries de Mode 3, perquè permeten obtenir eines precises aplicant processos tècnics simples. No obstant, cal afegir que els artefactes retocats són molt escassos, segurament pel suport utilitzat i la seva quantitat, el quars, si necessitaven fils tallants els hi era molt més fàcil extreure una altra BP que retocar-la.

Respecte a les BN1GE predominen els bifacials amb tendència unifacial. Aquests nuclis es caracteritzen per tenir una cara de preparació, amb una o dues extraccions, i una altra d'explotació, esdevenint una talla força jerarquitzada. Sense arribar a una talla pròpiament levallois i estrictament bifacial, podem considerar que aquest tipus de nuclis, per la seva preparació, la seva jerarquització i la seva predeterminació, estarien inclosos dins d'un procés tècnic que aniria cap a la talla levallois (Gómez *et al.*, *in press*).

També cal destacar alguna BN1GE discoïdal amb una morfologia piramidal. Aquests tipus de nuclis es presenten en el jaciment amb un grau d'explotació màxim, mentre que els bifacials amb tendència unifacial no presenten aquesta característica, sinó més aviat tot el contrari. Pel que fa als nuclis unifacials, aquests són escassos i tots ells presenten una molt escassa explotació. Per últim, pel que fa a nuclis pròpiament levallois només s'ha trobat un sobre quarsita i d'ascle preferencial, trobat a la primera intervenció arqueològica que es va dur a terme a La Jueria.

Amb aquestes dades descriptives s'observa el predomini del quars com a matèria primera i la BP com artefacte més comú. Cal destacar l'alt percentatge de Fragments, element molt comú en tota la vall mitjana del Ter (Gómez *et al.*, 2004c; Gómez *et al.*, *in press*; Rodríguez, 1997) degut al material utilitzat, el quars, que és difícil controlar la seva fractura en el moment d'extracció de la BP. Un altre element a destacar és l'alt percentatge de BN1G, la gran majoria d'explotació, el que implicaria, si no una àrea de talla, sí una explotació in situ. És a dir, prenen de les immediacions del riu els còdols, on els exploten parcialment, el porten a l'assentament i després els abandonen. Totes aquestes dades ens fan pensar en la relativa incidència que sembla tenir l'activitat antròpica en gran part de la planícia de La Jueria. Més enllà d'estimar quantitativament el grau d'ocupació que va tenir el jaciment, ens interessa reflectir que La Jueria fou un lloc de referència dintre de l'entorn en que es desenvoluparen els grups d'homínids del Pleistocè Mig Final d'aquesta zona. No tenim indicis que ens facin pensar que La Jueria fou un lloc d'hàbitat i assentament permanent. No obstant, la proximitat del riu Ter com a font provisional de matèries primeres i el caràcter de la indústria de Mode 3 recuperada, ens porta a interpretar La Jueria com un emmarcament geogràfic important en el desplaçament dels homínids per l'entorn. La funcionalitat d'aquest jaciment seria similar al de jaciments propers com Domeny Industrial, Can Garriga, Pedra Dreta i Puig d'en Roca (Giralt *et al.*, 1995; Gómez *et al.*, 2004a; Gómez *et al.*, 2004b; Gómez *et al.*, 2004c; Gómez *et al.*, *in press*; Rodríguez, 1997; Sala *et al.*, 1999; Sala *et al.*, 2000) en la que sense ser un lloc de presència continuada, respon a un centre referencial en la gestió dels recursos en el territori

	BP		BPF		FBP		FRAG		BN1G		BN2G		BN		TOTAL	
	Nº	%	Nº	%	Nº	%	Nº	%	Nº	%	Nº	%	Nº	%	Nº	%
Quars	179	31'62%	43	7'59%	28	4'95%	169	29'85%	83	14'66%	49	8'67%	15	2'66%	566	69'88%
Porfir	61	45'66%	11	8'27%	7	5'26%	18	13'53%	14	10'52%	8	6'01%	14	10'52%	133	16'42%
Quarsita	11	44%	4	16%	2	8%	2	8%	1	4%	3	12%	2	8%	25	3'09%
Silex	6	46'15%	0	0%	1	7'69%	3	23'07%	1	7'69%	2	15'38%	0	0%	13	1'6%
Corniana	1	5'55%	1	5'55%	0	0%	2	11'11%	3	16'66%	1	5'55%	10	55'55%	18	2'22%
Granit	5	18'23%	1	3'84%	0	0%	4	15'38%	2	7'69%	0	0%	14	53'84%	26	3'21%
Riolita	2	50%	0	0%	0	0%	1	25%	0	0%	1	25%	0	0%	4	0'5%
Gneis	0	0%	0	0%	0	0%	2	28'57%	0	0%	0	0%	5	71'43%	7	0'86%
Gres	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	4	100%	4	0'5%
Basalt	2	66'7%	0	0%	0	0%	0	0%	1	33'3%	0	0%	0	0%	3	0'37%
Esquist	0	0%	0	0%	0	0%	2	100%	0	0%	0	0%	0	0%	2	0'25%
Calcària	3	33'33%	1	11'11%	0	0%	2	22'22%	1	11'11%	0	0%	2	22'22%	9	1'1%
TOTAL	271	33'46%	61	7'53%	38	4'69%	204	25'18%	106	13'09%	64	7'91%	66	8'14%	810	

Figura 6. Valors en números totals i percentatges de les categories estructurals i les matèries primers de la Jueria

Conclusions

Les datacions obtingudes a partir de la colada basàltica (317 ka B.P) i el sostre de la segona terrassa (87 ka B.P) ens dóna una cronologia que situaria el jaciment de La Jueria entre el Pleistocè Mig Final i el Pleistocè Superior, pel que són molt poc definitòries degut a l'ampli espai de temps que suposen. A més, hi ha que prendre com a orientativa la datació de la colada per l'ampli marge d'error que presenta (± 49 ka).

Per tant, el que podem afirmar abans d'obtenir noves datacions, i després d'haver analitzat la indústria és que estem davant un jaciment que s'emmarcaria dins dels inicis del Mode 3, el qual estaria estructurat a partir d'un centre d'intervenció referencial d'escassa duració, on els homínids portarien a terme les activitats bàsiques de grup, i a partir del qual s'articularien zones perifèriques i secundàries on les activitats realitzades pels homínids serien de menor importància i la seva ocupació encara seria menys destacada.

Un aspecte important és l'ampli emmarcament cronològic que engloba el nivell 4, l'horitzó argilós que agrupa la totalitat del registre paleolític. Encara que els artefactes recuperats en aquest nivell i en totes les cales del jaciment mostren certa diacronia, considerem que la indústria és representativa del Mode Tecnològic 3. Si bé és cert que no sembla representar a un Mode 3 evolucionat, aquest aspecte, juntament amb altres criteris sedimentaris ja comentats i l'antiguitat de la datació radiomètrica de la colada basàltica, ens fa pensar que el lapsus cronològic que representa el nivell 4 és considerable. El paper que va desenvolupar el jaciment durant aquest llarg període de temps com a centre de processament tecnològic, va ser sense dubte rellevant pels grups d'homínids d'aquesta regió.

Bibliografia

- Carbonell, E., Guilbaud, M. i Mora, R. (1983). "Utilización de la lógica analítica para el estudio de tecno-complejos de cantos tallados", *Cahier noir*, 1, pàg. 3-64.
- Carbonell, E., Mosquera, M., Ollé, A., Rodríguez, X.P., Sala, R., Vaquero, M. i Vergès, J.M. (1992). "New elements of the Logical analytic System", *Cahier noir*, 6, pàg. 3-61.
- Giralt, S., Vallverdú, J., Sala, R. i Rodríguez, X.P. (1995). Cronoestratigrafia i paleoclimatologia de l'ocupació humana a la vall mitjana del Ter al pleistocè mitjà i superior inicial. *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis*. Anys 1991-1993. Editat per Agustí, B., Burch, J. i Merino, J. Sèrie monogràfica, 16. Centre d'investigacions arqueològiques (Girona).
- Gómez, B., Sala, R., Barceló, P., Burjachs, F., Campeny, G., Carrancho, A., Euba, I., García, S., Garrido, D., Yacer, P., Manyanós, A., Muelas, B., Riba, D., Rosillo, R. (2004a). La Jueria. Memoria de la intervenció arqueològica. Campanya de 2003. Tarragona.
- Gómez, B., Carrancho, A., Euba, I., García, S., Garrido, D., Llácer, P., Manyanós, A., Muelas, B., Riba, D., Rosillo, R. (2004b). Els jaciments arqueològics de La Jueria, passat antic i recent. *Setenu. Plecs de la Vall del Llàmena nº11*. Ayuntamiento de St. Gregori, pp 1-11.
- Gómez, B., Carrancho, A., García, S., Garrido, D., González, J., Muelas, B., Riba, D., Rosillo, R., Sala, R. (2004c). Resultats de les excavacions arqueològiques de La Jueria (Sant Gregori, Girona). *VII Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*. La Bisbal d'Empordà, pp 15-22.
- Gómez, B., Carrancho, A., García, S., Garrido, D., Riba, D., Sala, R. (in press). Nuevos datos de ocupación antrópica del Pleistoceno Medio final en el Noreste de la Península Ibérica: La Jueria (Sant Gregori, Girona). *IV Congreso de Arqueología peninsular*. Universidade do Algarve, Faro, Portugal, 14 al 19 de setembre de 2004.
- Lewis, C., Waldrige, S. i Asmerson, Y. (1998): *Neogene astensosphere derived volcanism in noreast Spain: constraints on the geodynamic evolution of the western Mediterranean sea*. Inèdita.
- Pallí, L.I. (1976). Morfolitologia de las terrazas del Ter en Girona. *Anales de la Sección de Ciencias del Colegio Universitario de Girona*, V.1.
- Pujades, A. (1999). *Caracterització i datació dels volcans de la vall de Llàmena i de la Crosa de Sant Dalmai*. Memòria de Beca de Patronat Eiximenis de Ciències Naturals 1998. Diputació de Girona. Inèdita
- Rodríguez, X. P. (1997): Los sistemas técnicos de producción lítica del Pleistoceno Inferior y Medio de la Península Ibérica : variabilidad tecnológica entre yacimientos del noreste y de la Sierra de Atapuerca. *Tesis doctoral*, Universidad Rovira i Virgili.
- Sala, R., Aulines, A., Canals, A., García-Anton, M. D., García, J., Martínez, K., Pujades, A. (1999). *Domeny Industrial*. Memòria de la intervenció arqueològica. Campanya de 1999. Tarragona.
- Sala, R., García, J., Martínez, K., Pujades, A. (2000) Un nou jaciment del Pleistocè mitjà a la vall mitjana del Ter, Domeny Industrial. *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 12 i 13 de maig.